Buxoro viloyati xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi

Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI KITOBXONLIKKA QIZIQTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

BUXORO 2020

Ushbu metodik tavsiya boshlang‘ich sinflarda o’qish va sinfdan tashqari o’qish darslarini samarali tashkil etish masalalariga bag’ishlanadi. Tavsiyada boshlang’ch sinf o‘quvchilarini kitobxonlikka qiziqtirishning zamonaviy usullari misollar orqali keltirilgan.

Tuzuvchi: **Aslanova Nozima Xakimovna**

Taqrizchilar:
G.T.Yadgarova - Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi mudiri, Ps.f.n, dotsent

F.S.Safarov - BuxDU, F.f.n, dotsent

Ushbu metodik tavsiya Buxoro viloyati XTXQTMOHM ilmiy kengashining 2020 yil __ martdagi ___-sonli qarori bilan nashrga tavsiya qilingan.

Kirish

Kitob - buyuk mo'jiza bo’lishi bilan birga ziyo chashmasi hamdir. Unga hamroh bo'lgan inson odamiylik saboqlarini oladi. Zamonning o’ta tez sur’atda rivojlanib borishi, kundan kunga internet, axborot kommunikatsiya vositalari hayotimizga kirib borishi, qolaversa, har qanday zamonaviy vositalar ham kitobning o'rnini bosa olmaydi. Shunga qaramay, kitobdan ko’ra zamonaviy texnologiyalardan foydalanish odatga aylanib bormoqda. Kundalik hayotimizni telefon, kompyuter, planshet, internet kabi zamonaviy vositalarsiz tasavvur eta olmasligimiz natijasida farzandlarimiz ham xuddi biz singari kitoblardan uzoqlashib bormoqda. Biroq har narsaning o'z o'rni bor. Lekin shuni unutmasligimiz kerakki, axborot kommunikatsiya texnologiyalari bizga kitob kabi ma'naviy ozuqa bera olmasligini unutmasligimiz kerak. Bolalarimizni erta yoshdan kitobxonlikka qiziqtirish uchun maktabda va oilada ko’pgina tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 yil 12 yanvar kuni "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ibot qilish bo‘yicha komissiya tuzish to‘g‘risida"gi farmoyishni imzoladi. 2017 yil 13 sentabrda esa “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi PQ-3271-sonli Qaror qabul qilindi.[1] “Bolalarimizni bog‘cha yoshidan, boshlang‘ich sinflardan kichik-kichik kitoblarga o‘rgatish, shu orqali ularni kitobsevar etib ulg‘aytirish zarur. Shundagina jamiyatimizda kitobxonlik muhiti shakllanadi, boshqalar ham kitob

o‘qishga qaytadi”,[3] deb alohida ta’kidlaydi mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o’z ma’ruzalarida.

E’tirof etish joizki, kitobxonlikni keng yo‘lga qo‘yish yuzasidan amalga oshirilayotgan davlat siyosati darajasidagi ishlar, ya’ni Prezidentimiz farmoyishlari va Qonun hujjatlari kitobxonlik madaniyatining jamiyat ma’naviy hayotidagi o‘rnini yuqori bosqichga ko‘targanligi bilan ham ahamiyatlidir. Bunday muhim hujjatlar mamlakatimizdagi ma’naviy-ma’rifiy jarayonni samarali yuksaltirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish, yoshlarimizning barkamol bo‘lib tarbiyalanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yanada kengaytirish yo‘lidagi muhim qadam bo’lib hisoblanadi.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI KITOBXONLIKKA QIZIQTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

Yuksak ma’naviyatli va ta’lim – tarbiyasi yuqori saviyada bo‘lgan farzandlarimiz, shubhasiz, Vatanimiz kelajagi, xalqimizning tayanchi bo‘la oladi. Farzandlarimiz tarbiyasi va kamolotida esa kitobxonlikning o‘rni beqiyos. Yoshlarimizning barkamol avlod bo‘lib voyaga yetishini istasak, ularda kitobga mehr uyg‘otishimiz kerak.

KITOB O‘QISHNI NIMA UCHUN O‘RGATAMIZ?

Avvalambor bir necha savollarga murojaat qiladigan bo’lsak,

- Nega bolalar kitob o‘qimaydilar?
- Buning uchun nima qilishimiz kerak?
- Kitob o‘qish bolaga nima beradi?
- Bolalarni kitob o‘qishga qanday o‘rgatamiz, qabilidagi ko’pchilikni qiziqtirayotgan muammolarga duch kelamiz.

NEGA BOLALAR KITOB O‘QIMAYDILAR?

Ko‘pgina ota-onalar bolalarining umuman kitob o‘qimasligi, kitoblarga qiziqmasligi, kitob o‘qish o‘rniga turli videolar tomosha qilib vaqtini zoye sarflayotganligidan noliydilar.

Buning asosiy sababi - o‘qishga qiziqmaslikdir. O‘qishga qiziqmaslikning sababi esa o‘qiy olmaslik. Inson biror ishni bajara olmasa, demak unga nisbatan qiziqishi so‘nib boradi. Shunday ekan, avvalambor, o‘quvchilarga to‘g‘ri o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishimiz kerak ekan. Oilada ota-onalarning namunasi ham bolalarga o‘z ta’sirini o‘tkazmay qo‘ymaydi. Shuni unutmaslik kerakki oilada mutolaa bolalarni ham kitobxonlikka chorlaydi. Qush uyasida ko‘rganini qiladi, degan naql bejiz emas.

BUNING UCHUN NIMA QILISHIMIZ KERAK?

Avvalambor, bolalarga berilgan vazifani bajarishni o‘rgatishimiz kerak. Buning uchun beriladigan vazifa bola uchun quvonchli kayfiyat bag‘ishlashi zarur. Sen vazifani uddalamading, bu ishing o‘xshamadi, deb bolalarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishini so‘ndirib qo‘yishimiz mumkin. “Sen mana shu matnni tezda o‘qib chiq”, deyishdan ko‘ra, “Matnga sarlavha qo‘y”, “Matn ichidan unli harflar bilan boshlanadigan so‘zlarni topib, tezda tagiga qalam bilan chizib chiq”, “Matnda nechta undosh tovush bilan boshlanuvchi so‘zlar mavjud ekan”... tarzida bolaga matn, hikoya haqida ma’lumot to‘plashga, uning matn bilan tanishishiga imkon berishimiz kerak. Matn asosida ishlangan rasm yoki

animatsiyalar ham matn mazmunini tushunishga yordam berishini unutmasligimiz kerak. Bola matn mazmunini tushunsa, uni o‘qiy oladi. Matnni hech bo‘lmaganda 3 marta o‘qib chiqqanidan so‘ng bolaga endigi vazifa bir daqiqadi tezroq sur’atda o‘qishni taklif qilishimiz mumkin.

Bolalarda kitobga havas esa ilk yoshdan namoyon bo‘la boshlaydi. Kichik yoshli bolalarga oilada ota-ona va bobo-buvilar, ta’lim muassasalarida esa tarbiyachi va o‘qituvchilar turli ertak va hikoyalar aytib beradilar, maktab yoshiga yetgan bolalarga esa turli ertak va hikoyalarni kitoblardan o‘qib berib, ularni kitob o‘qishga qiziqtirib borishadi. O‘quvchilar 9–10 yoshga yetganda unga o‘zi sevgan kitobini tanlash uchun imkoniyat berish va shu yoshdan boshlab, undan o‘qigan hikoyasi yoki badiiy asari xususida taassurotlarni o‘rtoqlashish zarur. 12–13 yoshdagi bolalar o‘z dunyoqarashidan kelib chiqib o‘zining qiziqishi va didiga mos asarlarni tanlab o‘qiy oladi. Faqat buning uchun ota-ona va o‘qituvchilar yo‘naltiruvchi va qo‘llab quvvatlovchi omil sifatida ularga yordam berishlari kerak. Chunki, kitob o‘qish insonning ma’naviy olamini boyitadi, dunyoqarashini kengaytiradi va so‘zlashuv madaniyatini oshiradi.

KITOB O‘QISH BOLAGA NIMA BERADI?

O‘quvchilarni kitobxonlikka o‘rgatish, o‘qishga muhabbat ruhida tarbiyalash, ular ongida kitob mutolaasi, o‘z maqsadiga erishish hamda jamiyatga ijtimoiy moslashishda zarur vosita ekanligini singdirish bugungi kundagi dolzarb vazifalardan sanaladi. O‘quvchilarda kitobxonlik mutolaasi o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladigan jarayon emas. Boshlang‘is sinflarda tashkil etiladigan sinfda va sinfdan tashqari o‘qish darslari o‘quvchilarni yoshlikdan kitob mutolaasiga qiziqtirish uchun

muhim vosita bo‘lib hisoblanadi. Xususan, sinfda va sinfdan tashqari o‘qish darslarida o‘qituvchi tanlaydigan badiiy asar sinf o‘quvchilar orasida bo‘layotgan ba’zi noqulay vaziyat va ziddiyatlarni hal etishda ham muhim omil sifatida xizmat qilishi mumkin. [2] Bunda o‘qituvchi va ota-onalarning sifatli hamkorligi ham yo‘lga qo‘yilishi zarur. Chunki, o‘quvchi shaxsida kitobxonlik mutolaasi o‘qituvchilar yordamida shakllantirilsa, uyda ota-onalar o‘quvchida kitob o‘qish madaniyatini hosil qilishi kerak. Shu jihatdan ota-onalar o‘quvchining yoshiga va aqliy darajasiga mos kitoblarni tanlashi va kitob bilan ta’minlashi maqsadga muvofiqdir. Tajribalarga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi qaysi mavzudagi kitoblarga qiziqsa, ularga aynan shu mavzudagi kitoblarni taqdim qilish muhim ahamiyatga ega. Qiziqarli kitoblarni mutolaa qilgach, o‘quvchida kitob o‘qishga havas yanada oshadi. Shuningdek, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va maqsad sari intilishning paydo bo‘lishiga erishiladi.

BOLALARNI KITOB O‘QISHGA QANDAY O‘RGATAMIZ?

Boshlang‘ich ta’lim davrida o‘qituvchilar va ota-onalar tarbiya jarayonining samarasi bo‘lgan kitobxonlikka o‘quvchilarni ko‘proq qiziqtirishlari kerak va ularning o‘qiyotgan kitoblari sonini monitoring qilib borish, hatti-harakatlarini ijobiy baholash va rag‘batlantirish maqsadga muvofiqdir. Monitoring yuzasidan sinfda kitobxonlik musobaqalari, ma’lum kitob yoki kitobdagi hikoya asosidagi test sinovlari va inssenirovkalar, suhbatlar, munozaralar, kitobxonlar bayramlari, kitob ko‘rgazmalari, yangi kitob bilan tanishuv tadbirlari, kitoblar annotatsiyasi, o‘qilgan kitoblar burchagi, yangi kitoblar jamlanmasi kabi tadbirlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bunday

ishlarga o‘quvchilarning o‘zlari ham chin ko‘ngildan ishtirok etishga harakat qiladilar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik va mutolaa ko‘nikmalarini hosil qilishdan yana bir maqsad – ularni xalqimizning madaniy-tarixiy, ma’naviy-axloqiy merosi bilan tanishtirish, buyuk mutafakkirlarimizning ibratli hayoti va ijodini keng yoyish, buyuk ajdodlarimiz qoldirgan boy madaniy va ma’naviy merosga sadoqat hissini tarbiyalash, muqaddas qadriyatlarimizning mohiyatini anglab yetish kabi tuyg‘ularni uyg‘otishni keng yo‘lga qo‘yish, kitob vositasida tarbiyalashning ilg‘or usul va mexanizmlarini yaratishdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning kitobxonlik va mutolaa ko‘nikmalarini shakllantirishda asosan, kitob tanlash va o‘quvchining dunyoqarashi va saviyasiga mos bo‘lgan adabiyotlarni taklif qilish muhim o‘rin tutadi. O‘quvlarda kitobxonlik va mutolaa ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida badiiy asarlarni ifodali o‘qish, o‘qilgan kitoblar haqida suhbat, rasmlar asosida so‘zlash, notanish so‘zlar mazmunini tushuntirish, lug‘at boyligini oshirish, badiiy adabiyot kechalari va biror mavzuga bag‘ishlangan kitoblar ko‘rgazmasi tashkil etish kabi turli usullar qo‘llaniladi. Bu kabi usullar o‘quvchi shaxsi, uning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish, ijodiy tasavvurni shakllantirish, qiziquvchanlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, o‘qilgan asarlardagi tarbiyaviy ahamiyatni izohlab berish ham katta ahamiyatga ega. Xususan, sinfda va sinfdan tashqari o‘qish darslarida o‘qituvchi tanlaydigan badiiy asar sinfda o‘quvchilar orasida bo‘layotgan ba’zi noqulay vaziyat va ziddiyatlarni hal etishda ham muhim omil sifatida xizmat qilishi mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘qish darsligida kiritilgan badiiy asarlar va hikoyalarning aksariyati o‘quvchilar hayoti, ijobiy va salbiy xislatlarning ifodasi bilan xarakterlidir. Darslarda va kitobxonlik yuzasidan tashkil etilgan to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning yoshi va qiziqishiga mos kitoblarni mutolaa qilish, badiiy asarlardan parcha hikoya qilib berish, voqea va kechinmalarni his ettira olish, Vatanga mehr va muhabbatni tarannum etuvchi she’rlar, yaxshilik, mehr-oqibat, odob-axloq, kamtarlik, mehnasevarlik singari insoniy fazilatlarni madh etuvchi maqol va hikmatlarni tushunarli tarzda ifodali va o‘quvchiga tushunarli va ta’sirli qilib aytib berish, o’qilgan asarlar nomini ko’rsatib berish - o‘quvchilarni mazkur adiblar ijodiga nazar solishga chorlaydi. Kitoblarning bosma yoki elektron variantlarini namoyish etish (slaydlar yordamida), multimediyalardan foydalanish ham o‘quvchini beixtiyor

asar mutolaasiga undaydi. Ta’limdagi bu kabi yondashuv o‘quvchilarda badiiy adabiyotga havas va qiziqish uyg‘otadi, ularda fikrlash qobiliyatini o‘stiradi. Chunki o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishning psixologik omili bolani kitoblar olamiga olib kirishda motivatsiya xosil qilish bo‘lib hisoblanadi. Motivatsiya bolani o‘qishga undaydi. Kattalar bolaga kitobning sirli dunyosini ochishi va bu yo‘lda uni qo‘llab-quvvatlab turishi muhim.

TEZ O‘QISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA QO’LLANILADIGAN USULLAR

STRUP-TEST

Bolalarga tez o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun **Strup-test** usuli juda katta yordam beradi. Bu test diqqatni jamlash uchun juda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Strup-testda ranglar ishtirok etadi. Bunda ranglarning nomi umuman boshqa rangda yoziladi. Lekin shrift rangi uning nomiga mos kelmaydi. O‘quvchidan yozuv qanday rangda yozilgani so‘raladi.

Masalan

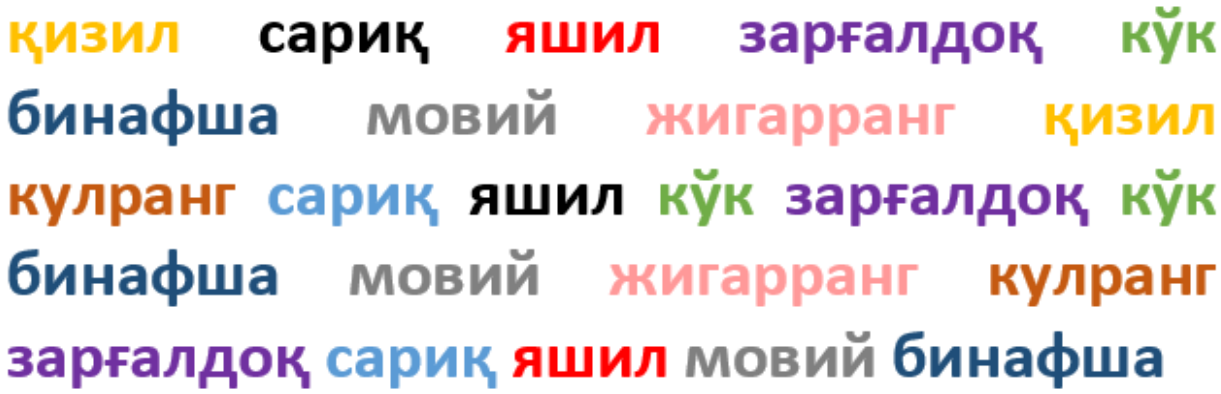

Bunday usul bolada diqqatni tezda jamlay olishga va diqqatni berilgan vazifaga qaratishga yordam beradi.

MIYANING IKKALA YARIM SHARLARI FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRUVCHI MASHQLAR

Mashqlarning bu turi miya o‘ng va chap yarim sharlarining sinxron tarzda faollashuviga asoslanadi. Bunday mashqlardan biri rasm chizish mashqi bo‘lib, bunda bola ikkala qo‘li bilan bir vaqtning o‘zida bir xildagi tasvirni chizishi talab etiladi.

IKKALA QO‘LDA BIR VAQTDA CHIZING

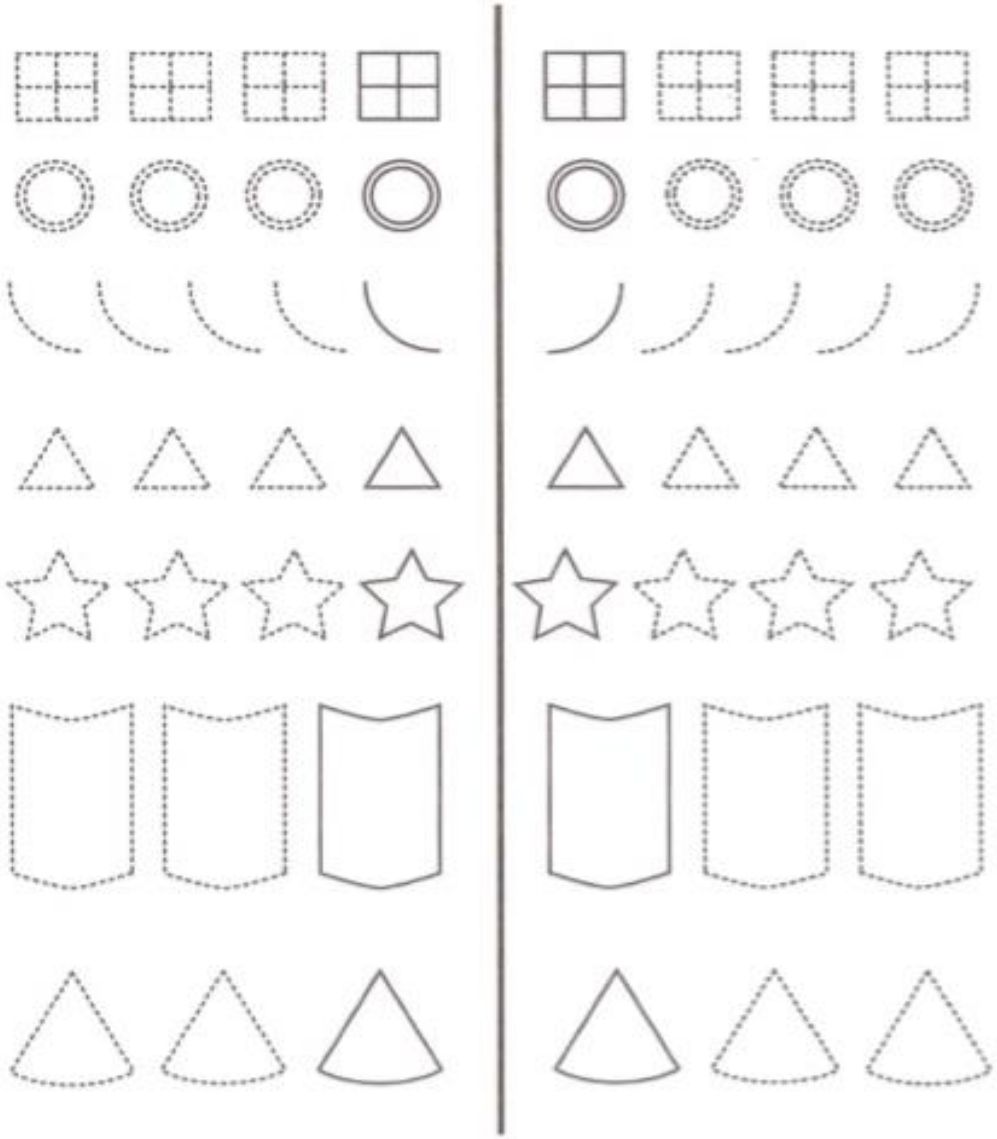

XATCHO‘P YORDAMIDA O‘QISH

Tez o‘qish mashqining bu turi o‘quvchiga xatcho‘pdan foydalanib, uni matn qatori ustiga yurgizgan holda o‘qishga yordam beradi. Asta sekinlik bilan xatcho‘pni tezroq yurgizish orqali tez o‘qish malakalari mukammallashib boradi.

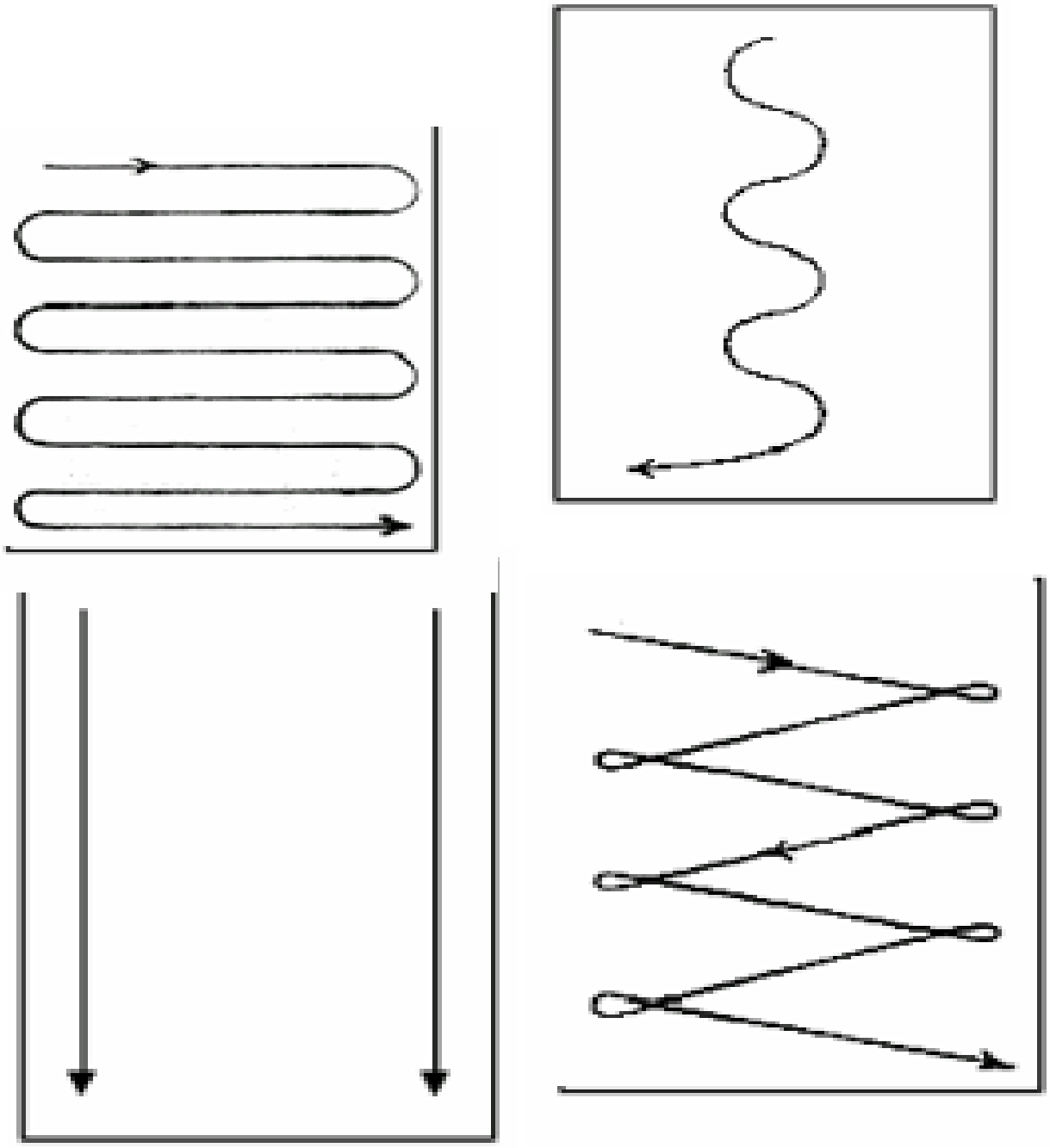

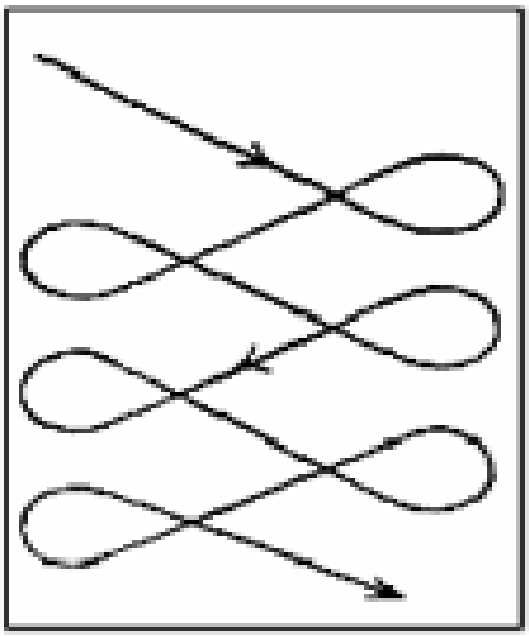

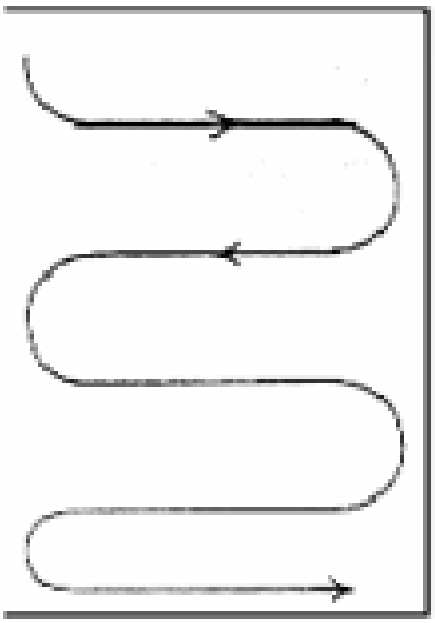

Xatcho‘p yordamida o‘qishning “S”, zigzagsimon, vertikal to‘lqinli, ikki xatcho‘p, “sekinlashtirilgan S” va boshqa usullari mavjud. Asosiysi, tez o‘qishni maqsad qilishdir. Ishga kirishishdan oldin gigiena talablariga rioya qilish muhim.

O‘quvchilar qalbida kitobga mehr uyg‘otish uchun o‘qituvchining o‘zi yuqori kasbiy mahoratli, nutqi ravon bo‘lishi, mavzularni turli yo‘llar bilan tushuntira olishi, o‘quvchilarni ijodkorlikka va tashabbuskorlikka o‘rgatishi, ular bilan uzluksiz ta’limiy hamkorlikda ishlay olishi, ularni mustaqil va mantiqiy fikrlashga o‘rgata olishi kerak. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarni ham ta’limiy faoliyatga jalb qilishda kitobxonlik va badiiy asarlar tahlili muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Chunki o‘z fikrini so‘zlar orqali bayon etishga qiynaladigan o‘quvchiga asar yuzasidan rasm chizish va chizgan rasmi yuzasidan fikr-mulohaza yuritib so‘zlab berishi faol fikrlashga oid ko‘pgina imkoniyatlarni ochib beradi. Bunday bolalar hech bo‘lmaganda asarlarni tinglaydilar va asar yuzasidan o‘z xulosalarini shakllantiradilar, fikrlarini oydinlashtiradilar.

O‘rtoqlarining kitobdagi asar yuzasidan bildirgan mulohazalari boshqa bolalarni ham kitoblarning sirli dunyosiga bevosita yetaklaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o‘quvchilarni kitobxonlikka qiziqtirish nafaqat maktabda, balki darsdan tashqari oila va mahallalarda ham adabiyotimizning betakror namunalaridan bahramand bo‘lish orqali o‘zbek tilining boyligi, go‘zalligi, jozibasi va mukammalligini ochib berishi mumkin. Buning uchun oilalar o‘rtasida “Eng kitobxon oila”, “Kitobxon bolalar ko‘chasi”, “Kitob marafoni”, “Kitobxonlar shaharchasi”, “Kitobxonlarga sovg‘a aksiyasi” kabi tadbirlar orqali barchani kitobxonlikka jalb qilish, murg‘ak bolalarimizga yuksak ma’naviy namuna bo‘lish va ularni kitobxonlik ruhida voyaga yetkazishga asos bo‘lishi mumkin. Fransuz yozuvchisi Deni Didro "Odamlar kitob o‘qishdan to‘xtasalar, fikrlashdan ham to‘xtaydilar", [4] deya qayd etadi. Darhaqiqat, boshlang‘ich sinf o‘quvchisini avvalo, kitobda tasvirlangan voqelik qiziqtiradi. Asta-sekin bu qiziqish uning hissiyotlari va aqliy qobiliyatiga ta’sir qilib, tasvirlangan voqelik bilan hayot voqeligini taqqoslay boshlaydi, asar qahramonlarining hatti-harakatlari va ularning xususiyatlari haqida o‘ylay boshlaydi, asar qahramonlarining holatidan ta’sirlanadi. Badiiy asarlardagi asosiy g‘oyalar: yaxshilik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash oqibatida insonning baxt yoki halokatga yuz tutishining ifodasi o‘quvchini xulosa chiqarishga undaydi. Ko‘p kitob mutolaa qilgan o‘quvchi o‘ziga kerakli xulosalarni shakllantira oladi. Natijada u o‘z bilimini, dunyoqarashini kengaytiradi va bilimli, savodli, madaniyatli, ma’naviy yetuk, ruhan tetik va e’tiqodi mustahkam inson bo‘lib yetishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. “Xalq so`zi” gazetasi, 2017-yil 13-yanvar. – №9. – B. 1
2. Jo’rayev A.J. Tarbiyaviy darslarni o’tish. Sinf rahbarlari uchun qo’llanma. -T.:O’qituvchi, 1994 y.
3. www. sputniknews.uz.
4. www.ziyouz.com